

Yunus Emre'nin Söz Hazinesinde Türkmen Türkçesinin Yansımaları

Reflections of Turkmen Turkish in Yunus Emre's Poems

Zeynep YILDIRIM¹ , Shahrouz AGHATABAI²

¹Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Muğla, Türkiye

²Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

ORCID: Z.Y. 0000-0001-9398-2514, S.A. 0000-0002-6867-674X

ÖZ

Yunus Emre'nin yaşadığı döneme tekabül eden XIII. yüzyılın ikinci yarısını kapsayan dönem, yazı dili olarak Oğuzcanın kendi benliğini bulabilmesi için bir yandan resmî dil olan Arapça ve Farsçanın hâkimiyetine karşı koyması bir yandan da bu geçiş döneminin ikili karışık dil yapısından sıyrılması mücadelesinin yoğun bir devresini teşkil eder (Korkmaz 1973, s.17). Bu devrede gelişmekte olan yazı dilinde görülen Orta Asya Türkçesiyle münasebetini gösteren yazılış, ses, şekil ve kelime hazinesi bakımından benzer özellikler, Oğuzca serbest bir yazı dili hâline gelinceye kadar varlıklarını devam ettirmiş, XIII. yüzyılın sonlarından itibaren bu özellikler azalmaya, Oğuzca özellikler ise artmaya başlamıştır (Özkan 2011, s. 29). Yunus Emre'nin şiirlerindeki dil, bu açıdan bakıldığında Türk dünyası ortak dil zenginliğinin izlerini, Anadolu Türklüğünün duygu ve düşünce dünyasının kültür süzgecinden geçen söz varlığı ile harmanlamıştır.

Yunus Emre'nin dili ile ilgili bugüne değin Anadolu ağızları ve tarihî Türk lehçeleri ile karşılaştırmalı çalışmalar ortaya konulmasına karşın Türk lehçeleri ile ilgili karşılaştırmalar yeterli düzeyde yapılmamıştır. Özellikle Güney-Batı (Oğuz) Türk lehçelerinin önemli bir kolunu teşkil eden Türkmen Türkçesi ile Yunus Emre'nin dilinin karşılaştırılması Oğuz Türkçesinin tarihî bağlantısı çerçevesinde Anadolu'daki Türkçe ve Orta Asya arasındaki bağlantının karşılıklı tespiti için önem arz etmektedir.

Bu bildiriye Yunus Emre'nin şiirlerinin söz hazinesi Türkmen Türkçesi söz varlığı ile ses bilgisi, şekil bilgisi ve anlam bilim açılarından karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırma sonucunda tespit edilen Oğuzcanın ortak söz varlığından ileri gelen benzerlikler dışında kalan Türkmen Türkçesinde yaygın kullanımlar dikkat çekicidir. Yunus Emre'nin şiirlerinin bugünkü Türkiye Türkçesine aktarımında sadece Anadolu ağızlarından istifade edilerek ortaya konulan yaklaşım bu nedenle okuma yanlışlarına veya anlamın anlaşılmasına neden olmaktadır. Burada ayrıca bu hususlara da işaret edilerek düzeltmeler verilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Oğuzca, Türkmen Türkçesi

Başvuru/Submitted: 25.05.2021 **Kabul/Accepted:** 28.08.2022

Sorumlu yazar/Corresponding author: Zeynep YILDIRIM (Dr. Öğr. Üyesi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Muğla, Türkiye. E-posta: zyildirim@mu.edu.tr

Atıf/Citation: Yıldırım, Z. & Aghatabai, Sh. (2022). Yunus Emre'nin söz hazinesinde Türkmen Türkçesinin yansımaları. Korkmaz, F. (Ed.), *9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 1213-1222).

<https://doi.org/10.26650/PB/AA10AA14.2023.001.080>

ABSTRACT

The 13th century corresponds to when Yunus Emre lived, with the second half of the century constituting an intense period when the Oghuz language struggled to find their own identity as a written language while resisting the dominance of Arabic and Moroccan as official languages and to get rid of the binary mixed language structure of this transition period (Korkmaz, 1973, p. 17). Similar features in terms of spelling, sound, shape, and vocabulary show the relationship with Central Asian Turkish, as is seen in the written language that developed in this period. These features continued to exist until Oghuz became a free written language. By the end of the 13th century, these features had begun to decrease, while Oghuz features began to increase (Özkan, 2011, p. 29). From this point of view, the language in Yunus Emre's poems is a blend of the traces of the common language richness of the Turkish world with the vocabulary that passed through the cultural filter of the emotional and mental world of Anatolian Turkishness. Although comparative studies have been conducted over the language in Yunus Emre's works with Anatolian dialects and historical Turkish dialects, comparing them with Turkish dialects has not been done adequately. Comparing Turkmen Turkish, which is an important branch of the South-Western (Oghuz) Turkish dialects, with the language of Yunus Emre is important for making a mutual determination about the connections between Turkish in Anatolia and Turkish in Central Asia within the framework of the historical connection of Oghuz Turkish. This paper compares the vocabulary of Yunus Emre's poems with Turkmen Turkish vocabulary in terms of phonology, morphology, and semantics. Apart from the similarities arising from the common vocabulary of Oghuz, as was determined based on the results of this comparison, the common usages in Turkmen Turkish are remarkable. The approach put forward using only Anatolian dialects in the transfer of Yunus Emre's poems to the Turkish of today's Turkey has therefore caused reading errors and the inability to understand the meaning. Here, these issues are also pointed out, and providing corrections is attempted.

Keywords: Yunus Emre, Oghuz, Turkmen Turkish

Giriş

XI.-XIII. yüzyıllar arasında, Kıpçaklarla birlikte Harezmi'nin Türkleşmesinde rol oynayan Oğuzlar, Horasan'da büyük Selçuklu Devletini kurduktan bir süre sonra, büyük kümeler hâlinde İran, Azerbaycan yolu ile Irak ve Anadolu'ya kadar uzanarak Anadolu bölgesini Türkleştirmiş ve bu bölgede Anadolu Selçuklu Devletini kurmuşlardır. Ancak gerek Horasan'daki Büyük Selçuklu devletinde, gerek Anadolu Selçuklularında Oğuzca, daha bütünü ile yazı dili olarak kullanılabilecek bir varlık gösterememiş, her iki Selçuklu devletinde de resmî dil, edebiyat dili, ilim ve dış yazışma dili olarak Farsça ve Arapça benimsenmiştir. Anadolu Selçuklularında XII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkçe yalnız didaktik ve pratik maksatlarla kaleme alınmış olan basit muhtevalı eserlerin dili olarak kullanılmıştır. Esasen Anadolu'da XII. yüzyıl ortalarından XIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar süregelen dönemdeki Türkçe dil yapısı bakımından yalnız Oğuzcaya dayanmamakta; Karahanlı yazı dili özelliklerinden Oğuzcaya doğru uzanan bir karışıklık içinde bulunmaktaydı (Korkmaz, 1973, ss. 15-16).

XII. yüzyılın sonlarından itibaren Orta Asya'nın Türk ve İran asıllı bilgin ve şairleri siyasi baskılar ve huzursuzluklar yüzünden Anadolu'ya göç etmeye başlamışlardır. Bunlar da tabii olarak Oğuzca konuşan Anadolu halkına, eserlerinde doğrudan doğruya Orta Asya Türkçesiyle hitap edemedikleri gibi, Oğuzca'yı da pürüzsüz bir şekilde hemen öğrenmemişlerdir. Bu durum, ortaya konulan eserlerde birbirini tutmayan ayrı şive özelliklerinin yan yana kullanılması zaruretini (Tekin, 1974, s. 69) ve yukarıda sözünü ettiğimiz Türkçe dil yapısının tarihî katmanlı yapısının eş zamanlı olarak Orta Asya Türkçesi ile etkileşimini ortaya çıkarmıştır.

Yunus Emre'nin yaşadığı döneme tekabül eden XIII. yüzyılın ikinci yarısını kapsayan dönem, yazı dili olarak Oğuzcanın kendi benliğini bulabilmesi için bir yandan resmî dil olan Arapça ve Fasçanın hâkimiyetine karşı koyması bir yandan da bu geçiş döneminin ikili karışık dil yapısından sıyrılması mücadelesinin yoğun bir devresini teşkil eder (Korkmaz, 1973, s. 17). Bu devrede gelişmekte olan yazı dilinde görülen Orta Asya Türkçesiyle münasebetini gösteren yazılış, ses, şekil ve kelime hazinesi bakımından benzer özellikler, Oğuzca serbest bir yazı dili hâline gelinceye kadar varlıklarını devam ettirmiş, XIII. yüzyılın sonlarından itibaren bu özellikler azalmaya, Oğuzca özellikler ise artmaya başlamıştır (Özkan, 2011, s. 29). Yunus Emre'nin şiirlerindeki dil, bu açıdan bakıldığında Türk dünyası ortak dil zenginliğinin izlerini Anadolu Türklüğünün duygu ve düşünce dünyasının kültür süzgecinden geçen söz varlığı ile harmanlamıştır.

XIII. Asırda Orta Anadolu'da yaşayan mutasavvıf bir şair olan Yunus Emre'nin hayatı ve kimliği hakkında hemen hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Hayatı Anadolu anlatılarında ef-saneleşmiş, Yunus mahlası şiirlerine olan sevgi nedeniyle başka şairler tarafından da kullanılmış ve bu hususlar onun hakkındaki esas bilgilere ulaşmayı güçleştirmiştir. Adnan S. Erzî'nin Beyazıt Devlet Kütüphanesindeki bir mecmuada (No: 7912) bulunduğu kayda göre 1240-1241 yıllarında doğmuş ve 1320-1321 yıllarında vefat etmiş, bu tarihlerin doğruluğuna ilişkin ipuçları Yunus'un şiirlerinde de tespit edilmiştir. Ancak Yunus Emre'nin nereli olduğu, nerelerde bulunduğu, nasıl yaşadığı, tahsili hakkında kesin bilgiler yoktur (Timurtaş, 1976, ss. 13-15). Buna karşın Yunus Emre'nin kullandığı dil incelendiğinde tarihî Oğuzcanın izlerinin yanı sıra

Türkmen Türkçesinin günümüzde yaşayan sözvarlığının XIII. yüzyıla uzanan canlı kullanımı tespit edilebilmektedir. Bu husus Yunus Emre'nin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen arif ve şairler arasında da yer alabileceğini göz önünde bulundurabileceğimize işaret etmektedir.

Yunus Emre'nin dili ile ilgili bugüne değin Anadolu ağızları ve tarihî Türk lehçeleri ile karşılaştırmalı çalışmalar ortaya konulmasına karşın Türk lehçeleri ile ilgili karşılaştırmalar yeterli düzeyde yapılmamıştır. Özellikle Güney-Batı (Oğuz) Türk lehçelerinin önemli bir kolunu teşkil eden Türkmen Türkçesi ile Yunus Emre'nin dilinin karşılaştırılması Oğuz Türkçesinin tarihî bağlantısı çerçevesinde Anadolu'daki Türkçe ve Orta Asya arasındaki bağlantının karşılıklı tespiti için önem arz etmektedir.

Bu bildiriye Yunus Emre'nin şiirlerinin söz hazinesi Türkmen Türkçesi söz varlığı ile ses bilgisi, şekil bilgisi ve anlam bilim açılarından karşılaştırılacaktır. Bu karşılaştırma sonucunda tespit edilen Oğuzcanın ortak söz varlığından ileri gelen benzerlikler dışında kalan Türkmen Türkçesinde yaygın kullanımlar dikkat çekicidir. Yunus Emre'nin şiirlerinin bugünkü Türkiye Türkçesine aktarımında sadece Anadolu ağızlarından istifade edilerek ortaya konulan yaklaşım bu nedenle okuma yanlışlarına veya anlamın anlaşılmasına neden olmaktadır. Burada ayrıca bu hususlara da işaret edilerek düzeltmeler verilmeye çalışılacaktır.

Yunus Emre'nin Şiir Dilinin Türkmen Türkçesi ile Fonetik Benzerlikleri

Yunus Emre Divanındaki söz varlığı taranarak günümüz Türkmen Türkçesi ile karşılaştırıldığında Oğuzcanın ortak fonetik eğiliminden kaynaklanan çok sayıda benzer ses hadisesine rastlamak mümkündür. Bu ses hadiseleri günümüz standart Türkiye Türkçesinde vuku bulmasa da Anadolu ağızlarına bakıldığında Türk dilinin tarihî dönemlerine ilişkin korunan hususiyetlerin yanı sıra Oğuzca ortak söz varlığının fonetik değişimleri de tespit edilebilmektedir. Bu nedenle burada bilhassa günümüz Türkmen Türkçesinde canlılığını koruyan yaygın ve karakteristik fonetik ses özelliklerine değinilecektir.

Türkmen Türkçesinde küçültme eki olarak +cIk, +cAk kullanılmaktadır. Bu ek iki heceli veya daha fazla heceli son sesi /k/ ile biten bir kelimeye eklendiğinde son seste yer alan /k/ sesi düşmektedir: *ayacak* < ayak + cık vb. Bu husus Orta Türkçede de görülen genel bir ses hadisesidir. Yunus Emre Divanında yer alan *balıcak* (< balık + cak) 'küçük balık' YD 430 kelimesi aynı şekilde bugün Türkmen Türkçesinde kullanılmakta olup balık kelimesinin küçültme eki +cak'ı alması dolayısıyla /k/ sesinin düştüğü görülmektedir.

Yunus Emre'nin kullandığı *bil* 'bel' YD 433 kelimesinin /i/ sesi ile yazımı standart Türkmen Türkçesindeki kullanım ile örtüşmektedir. Kelime ETü. ve DLT'de bël olarak kapalı e ile telaffuz edilmektedir. Türkmen Türkçesinde eski Türkçedeki kapalı e'lerin çoğu /i/ sesine değişmektedir.

Türkmen Türkçesinde *bunlar* ifadesinde zamir n'si yer almamakta olup *bular* YD 435 şeklinde kullanılmaktadır. *Yunus Emre Divanı*'nda da Türkmen Türkçesi ile paralel olarak *bular* kullanılmaktadır.

Yunus Emre Divanı'nda geçen *bu* 'buğu, buhar' DS 774, 778 kelimesi günümüz Türkmen Türkçesinde halen *buğ* şeklinde benzer telaffuz ile kullanılmaktadır. Burada hece düşmesine

dayalı olarak ortaya çıkan *bu* şeklinin ortaklığı ilgi çekicidir. Aynı şekilde standart Türkmen Türkçesi yazı dilinde bulunan *kiçi* ‘küçük’ kelimesi de *Yunus Emre Divanı*’nda (YD 459) aynı şekilde ifade edilmiştir. Orhun Yazıtlarında *kiçik*, DLT’de *kiçig* olarak kayda geçen kelimenin son sesindeki ünsüzün düşmesi sonucunda kelime *kiçi* şeklini almıştır. Bu kelimedede standart Türkiye Türkçesinde ise yuvarlaklaşma ile fonetik düzeyde ses değişikliği ortaya çıkmış ve son sesteki ünsüz korunmuştur. Ancak Anadolu ağızlarında *kiçi* DS 2869 kullanımını görmekteyiz.

Türkmen Türkçesinde Arapça kökenli *esir* kelimesinin ön sesinde /y/ sesi türemiş ve kelime *yesir* şeklini almıştır. *Yunus Emre Divanı*’nda *yesir* YD 486 ifadesi tespit edilmiştir.

Yunus Emre şiirleri için oluşturulan sözlüklerde bulaşma nedeniyle alıntı olarak gösterilen, ancak kökeni Türkçe olan kelimeler de bulunmaktadır. Bu hususa şu örnekleri verebiliriz:

Divanda yer alan *areste* YD 428 kelimesinin Farsça olduğu belirtilerek anlamı ‘süslenmiş, bezenmiş’ olarak belirtilmiştir. Ancak Türkmen Türkçesinde *arasta/arassa* kelimesi ‘temiz’ anlamında kullanılmaktadır ve bu kelimenin kökeni Eski Türkçedeki *arı* ‘temiz’ kelimesi ile bağlantılıdır. Yine *Divan*’a ait sözlükte *kaim/kayım* ‘daimi bulunan, YD 456 sebat eden, sağlam ayakta duran, mevcut’ kelimesine madde başı olarak yer verilerek Arapça bir kelime olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu kelimedede bulaşma vardır. Zaten Türkçe kökenli ‘sağlam’ anlamında *kayım* kelimesi bulunmaktadır. Bu kelime Türkmen Türkçesinde hâlâ *ga:yım* şeklinde ifade edilmektedir.

Divan’da yer alan *beşe, peşe, paşa?* ‘ağabey, ulu başkan, yüksek rütbeli kişi, ileri gelen kişi, paşa’ YD 432 kelimesi Türkmen Türkçesi bazı klasik metinlerde (örneğin *Revnaqu’l-İs-lâm* manzumesinde) *paşa* ‘ağabey, büyük’ anlamında kullanılmakta ve etimolojik olarak ‘baş’ kelimesi ile ilişkilendirilmektedir. Burada dikkat çekici olan husus günümüz Türkmen Türkçesinde bu kelimenin unutulmuş olmasıdır.

Yunus Emre’nin Şiir Dilinin Türkmen Türkçesi ile Morfolojik Benzerlikleri

Yunus Emre’nin divanında kullandığı söz varlığının morfolojik yapısının Türkmen Türkçesi ile Oğuzca esasına dayalı çok sayıda aynılıkları haricinde, işlek morfolojik dil yapılarını taşıyan eşleşmeleri de yadsınamaz ölçüdedir. Burada eklerde fonetik değişimler söz konusu olsa da Yunus Emre’nin dilinin bugün Türkmen Türkçesi konuşurları tarafından anlaşılabilirliğini etkilemeyecek düzeyde olup XIII. yüzyılda kaleme alınan bir eserin işlevselliğini yitiren dil hususiyetlerinin bir Oğuz grubu lehçesinde canlılığını sürdürmesi Oğuz grubu Türk lehçelerinin tarihî bağlantı seyrinin takibi açısından önemlidir.

Divan’da geçen *dileni gör-* ‘lütfen dilen, rica ederim dilen’ YD 441 birleşik yapısı standart Türkmen Türkçesi ve ağızlarında *dilenever-/dilenevör-* şeklinde kullanılmaktadır.

Yunus Emre’nin Divanında söz varlığı üzerinde tespit edilen bazı eklerin günümüz Türkiye Türkçesinde ve standart Türkmen Türkçesinde taşlaşmış kullanımlarına rastlanmaktadır. Ancak Türkmen Türkçesinin ağızlarına bakıldığında söz konusu eklerin canlı türetme ekleri olarak kullanıldıkları tespit edilmektedir. Örneğin *Divan*’da yer alan gülüşken ‘çok gülen, çok gülüşen’ YD 448, sevişgen ‘çok seven’ YD 474 kelimelerindeki ETü.’den bu yana bir şeyi çok

yapan anlamında sıfat yapan -kAn eki Türkiye Türkçesinde taşlaşmış olarak görülse de, standart Türkmen Türkçesi yazı diline alınmamıştır. Türkmen ağızlarında ise bu ek işlektir. Örneğin Yomut ağızında bir şeyi çok yapan anlamı veren kuvvetli bir sıfat yapılmak istenirse -AgAn eki kullanılır: *gidegen*, *edegen* vb. Bu anlamı teşkil etmek için kullanılan benzer bir diğer ek güneyde yaşayan Türkmenlerin kullandıkları -AnkAr'dır: *gidenker*, *alankar* vb.

Divan'da yer alan *duduksuz* 'tutuksuz, serbest, rehin olmayan, kapalı olmayan' YD 442 kelimesinde kullanılan +sIz, +sUz sıfat fiil eki Türkiye Türkçesinde yaygın bir kullanıma sahip olmasına karşın standart Türkmen Türkçesinde yerini +mAdIk birleşik yapısına bırakmıştır. Buna karşın Türkmen Türkçesi ağızlarında halen işlek bir ek olarak kullanılmaktadır: Örneğin *berigli*, *berigsiz* 'verilmemiş'; *alıglı*, *alıgsız* 'alınmamış' vb.

Divan'da *hâldaş* 'aynı durumda olan' YD 449, *sırdaş* kelimelerinde tespit edilen +dAş eki Türkiye Türkçesinde taşlaşmış olarak varlığını sürdürse de Türkmen Türkçesinde işlek bir ek olarak varlığını sürdürmektedir: *ildeş*, *dildeş*, *klasdaş* vb.

Divan'da bulunan *çagada* YD 437 kelimesinin anlam karşılığı olarak "çaga 'yeni doğmuş, tüyü bitmemiş' (çaga DS 1033) anlamında, çocukça" ifadesi yer almakta, ancak sonrasında soru işaretiyle *çağide* 'çocukça, ham' manası verilmektedir. Burada bir yazım hatası bulunması söz konusu olabilir. Zira kelime *çaga* 'çocuk, yavru' + Tü. DI 'zarf yapıcı ek' yapısından teşkil olunmuştur: çagatı 'çocukça'.

Burada yer alan *aldağuç* 'aldatıcı, hileci' YD 427 kelimesi Türkmen Türkçesinde *aldavaç* olarak kullanılmaktadır: *aldavaç* < *aldaviç* < *aldagiç*.

Divan'da öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi bazen -Ip idi (örneğin viribidi: vermişti) şeklinde kullanılmıştır. Bu, günümüz Türkmen Türkçesinde -IpdI/UpdI şeklinde yapılmakta olan öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi ile örtüşmektedir: alıpdı (almıştı), beripdi (vermişti) vs.

Yunus Emre'nin Şiir Dilinin Türkmen Türkçesi ile Semantik Benzerlikleri

Yunus Emre Divanı'nda yer alan *ağaç at* 'tabut' YD 426 kelimesi bugünkü Türkmen Türkçesinde de *ağaçat* şeklinde ifade edilmekte olup kinayeli olarak 'tabut' anlamında kullanılmaktadır. Bu kelimenin örneklerini başta Mahtumkulu'nun eserleri olmak üzere Türkmen şiirinde bulabiliriz. Bu kelime standart Türkiye Türkçesinde kullanılmamasına karşın Sivas, Şarkışla ağızında *ağacat* 'tabut' DS 79 ifadesi görülmektedir.

Divanda *başlu* YD 431 kelimesi 'yaralı' anlamında verilmiştir. Bu kelimenin kökeni ETü'ye (*ba.*, *ba:ş*) dayanmaktadır. Türkmen Türkçesinde hem *baş* hem de *yara* aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu iki kelime arasında küçük bir anlam ayrımı vardır. Türkmen Türkçesinde kendiliğinden çıkan yaraya *baş*, bir cerahate ise *yara* denilmektedir. Türkiye Türkçesi ağızlarında ise kelime Niğde ağızında *başlı* DS 562 şeklinde görülmekte olup 'başı gözüken çıban' anlamındadır. Kelimenin divandaki anlamı Türkmen Türkçesindeki yapıyla daha fazla örtüşmektedir.

Divanda geçen ve kökeni ETü.'ye dayanan *bile* 'birlikte, beraber' YD 433 kelimesi OTü.'de de kullanımını sürdürerek bugünkü Türkmen Türkçesinde hâlâ aynı anlamda varlığını değiştirme uğramaksızın korumaktadır.

Divan'da *bilin-* 'seyrimek, sıçramak, titremek' YD 433 şeklinde ifade edilen kelime Türkmen Türkçesinde kullanılan *belle-* 'atmak' ve bu fiilden türeyen *bellen-* 'atılmak' fiilleri ile ortak olabilir. Bu nedenle fiilin *Divan*'da verilen telaffuzu ve anlamı tekrar gözden geçirilmelidir.

Yunus'un söz hazinesinde yer alan *Ceyhun* YD 436 'ırmak' Orta Asya Fars ve Türk lehçelerinin ortak özelliği olarak Ceyhun etrafında yaşayan halkların her biri için genel anlamda 'ırmak' kelimesini karşılamaktadır. Bu husus eski zamanlardan beri ortaya çıkmış olup örneğin 372 kamerî (982-83) yılında yazılan *Hudûdü'l-Âlem*'de ırmaklar *Ceyhun* ya da *Ceyhunçe* ifadesi ile anılmaktadır.

Divan'da yer alan *döy-* 'tahammül, dayanmak' YD 441 kelimesi Türkmen Türkçesindeki *düyt-* fiili ile bağlantılıdır. Türkmen Türkçesinde *düyt-* 'çok giydirmek, uzun sürmek, katlanmak (genellikle giysiler ile ilgili)' anlamlarındadır. Anadolu ağızlarında *döy-* ve *döz-* 'sabretmek, tahammül etmek, dayanmak' DS 1593 fiilleri Divandaki söz konusu fiil ile bağlantılı şekilde kullanılmaktadır.

Yunus'un kullandığı *kadarla-* 'sıralamak, tanzim etmek' YD 455 fiili ETü.'de *katarla-* şeklinde kullanılmaktaydı. Bu fiil Türkmen Türkçesinde halen *hatarla-* 'sıraya dizmek' şeklinde kullanılmaktadır. Kelimenin kökü olan *hatar* Türkmen Türkçesinde 'deve katarı ya da dizilmiş her şeyin sırası' anlamındadır. *hatarla-* fiiline Mahtumkulu'nun şiirlerinde de rastlanmaktadır: "Hatarlanşıp duran iner mayalar".

Divan'da bulunan *kezek, kezik* 'nöbet, sıra' YD 458 ifadeleri Türkmen Türkçesinde *gezek* 'nöbet, sıra; defa' şeklinde kullanılmaktadır: Saña üç gezek aytdım. Öz gezeginde gal. Saña-da gezek yeter. Bazı Anadolu ağızlarında kelime *gezek* 'sıra, nöbet' DS 2021 şeklinde aynı anlamda bulunmaktadır. Afyon, Dinar ağızında kelimenin *kezek* DS 2780 şekli de bulunmakta olup burada anlamı daralarak 'geceleri evlerde sıra ile yapılan aile toplantısı' olmuştur.

Farsçadan alıntılanan *Divan*'daki *nareste* 'yetişmemiş' YD 466 kelimesinin kökeni Farsçada 'ergenlik çağına gelmemiş, çocuk' anlamına dayanmakta olup bugünkü Farsçada kullanılmamasına karşın Türkmen Türkçesinde sık kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesinde *nereste* ya da *neresse* şeklinde kullanılan kelime 'masum' anlamını ihtiva etmektedir. Ayrıca erken vefat eden birinin adının başına da getirilerek bir tür hitap şekli olarak söylenir.

Divan'da geçen *obrul-* 'devrilmek, çökmek, oyulmak' YD 468 fiili Türkmen Türkçesinde *opur-* 'koparıp ayırmak, yıkmak, oymak' ve bundan türeyen *opurıl-* fiilleri ile varlığını sürdürmektedir. Bu fiilin kullanımına Yomut ağızında da rastlanmaktadır. Yomut ağızında fiil standart Türkmen Türkçesinden farklı olarak uzun ünlü ile telaffuz edilmektedir. Türkiye Türkçesinin Sinop, Boyabat ağızında ise *obrul-* 'yer kaymak, çökmek' DS 3261 fiili varlığını sürdürmektedir.

Divan'ın sözlük kısmında *ögürdürler* YD 469 ifadesinin anlamı 'sallanırlar, bağırırlar, böğürürler' şeklinde verilmiştir. *ügri-* kökeninden gelişen bu fiil Türkmen Türkçesinde *üwri-/üwre-* olarak 'beşiği sallamak' anlamında kullanılmaktadır. Fiilin ettirgen şekli *ügrit-*'in de Türkmen Türkçesinde kullanımı yaygındır. Dolayısıyla kelimenin kökeni ve Oğuz grubu bir Türk lehçesindeki yaşayan varlığı dikkate alındığında buradaki okunuşun *ügridir/ügirdir*

olması gerekmektedir. Ayrıca sözlükte verilen bağırmaq ve böğürmek anlamlarının söz konusu fiilin *böğür-* veya *öğür-* fiili ile karıştırılması sonucu hatalı kaydedildiği anlaşılmaktadır.

Divanda yer alan *öğür* ‘eş, arkadaş’ YD 469 ğ’nin yumuşayarak /v/ sesine değişmesi ve kelime başı /h/ türemesi ses hadiseleri sonucunda Türkmen Türkçesinde *hövür* olarak aynı anlamda kullanılmaktadır. *öğür* kelimesi Anadolu ağızlarında ise ‘yaşıt, arkadaş, eş’ DS 3321 anlamlarında kullanılmaktadır.

sak YD 472 kelimesinin anlamı *Divan*’a ilişkin sözlükte ‘1. uyanık, çabuk duyan, ihtiyatlı, rahat, emin; 2. ok yayının kiriş geçen ucu, kirişi saklayan, tutan yeri’ olarak kaydedilmiştir. Türkmen Türkçesinde *sak* halen ‘uyanık’ anlamında kullanılmaktadır. Türkmen ağızlarında kelimenin birinci anlamı ‘malını iyi tutan, israf etmeyen, tutumlu’ (örneğin “Sak adam zada zar bolmaz.” ‘Sak adam hiçbir şeye muhtaç olmaz.’ atasözü), bir diğer anlamı ise ‘tetikte olan, uyanık’tır. Standart Türkmen Türkçesinde kelimenin Dede Korkut’ta da geçen ‘tetikte olan’ anlamı (örneğin: “Aygır kulağı sak olur” atasözü) semantik açıdan esas kabul edilmiştir. Türkiye Türkçesinin ağızlarına baktığımızda *sak* DS 3516, 3517 kelimesinin ‘uyanık, tetikte’, ‘çok iyi duyan kulak’ anlamlarının yanı sıra ‘sessiz, sakin’, ‘dişi manda; manda yavrusu’ anlamlarında da kullanıldığını görmekteyiz.

Divan’da yer alan *soğul-* ‘suyu, sütü, seli çekilmek; renklerinin azalması, solmak’ YD 475 fiili Türkmen Türkçesinde *sogul-* şeklinde aynı anlamda kullanılmaktadır. Anadolu ağızlarına baktığımızda Türkmen Türkçesinde de görüldüğü gibi fiilin ‘sütü kesilmek, suyu çekilmek’ DS 3656 anlamında kullanıldığı tespit edilmektedir.

Divan’da geçen bir diğer fiil olan *sös-* ‘büyümek, uzamak, bitmek’ YD 475 Türkmen Türkçesinde *ös-* şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Manisa/Kula ağızında bu fiil ses- ‘a.’ DS 3592 olarak yaşamaktadır. *ös-* Moğolcada da kullanılan bir fiil olup Türkçe ile Moğolca arasındaki ortak söz varlığı içerisinde yer alır.

Divan’da kullanılan *susak* ‘su kabı, maşrapa, tahta kova’ YD 475 kelimesi Türkmen Türkçesinde ‘kepçe’ anlamında kullanılmakta olup aynı imlaya sahip kelimelerin ortak bir anlamdan geliştiği anlaşılmaktadır. Söz konusu kelime Anadolu ağızlarında *susak* ‘ağaçtan oyulmuş su kabı, maşrapa’ DS 3699 şeklinde varlığını sürdürmektedir.

Yunus’un şiirlerinde kaydettiği Türkmen Türkçesi söz varlığında tespit edilen ortak kelimelerden yukarıda bahsi geçenler dışında kalan, semantik anlamı aynı ifadeleri şu şekilde sıralayabiliriz: *salaca* ‘ölü taşınan dört kollu düz tahta’ YD 472, StnTrkm. *salaca*, Tü. *salacak* ‘teneşir’, AA *salaca* ‘tabut’ DS 3521. *egle-* ‘geciktirmek, vakit geçirmek, oyalamak, avutmak’ YD 443, StnTrkm. *eğle-*, Tü. *eğle-* ‘durdurmak, oyalamak, avutmak’. *erte/irte* ‘yarın, sabah’ YD 444, Stn.Trkm. *erte*, AA. erten ‘sabah, güneşin doğduğu zaman’ DS 1777. *sataş-* ‘bir şeyle karşılaşmak, bir şeye uğramak’ YD 472, StnTrkm. *sataş-*. *satu-bâzâr* ‘alışveriş’ YD 472, StnTrkm. *satuv* ‘satış’. *savul-* ‘çağı, zamanı geçmek, geçiştirilmek’ YD 472, StnTrkm. *sovul-*. *uçuk* ‘tutku, ilgi’ YD 482, Trkm. Ağızları: *uçuk* ‘ilgi, merak, meyil, heves, şevk’. *yada-* ‘yorulmak’ YD 484, StnTrkm. *yada-*. *yap-* ‘kapamak, örtmek’ YD 485, StnTrkm. *yap-*. *yort-* ‘hızlı koşmak’ YD 487, StnTrkm. *yort-*, AA. *yort-* ‘koşmak’ DS 4298. *yumuş* ‘hizmet’ YD 487 StnTrkm. *yumuş*,

AA. *yumuş* ‘iş, hizmet buyruğu’ DS 4318. *yumuş oğlanı* YD 487 ‘erkek hizmetçi’, StnTrkm. *yumuş oğlan. yayın-* YD 485 ‘kuşun yiyecek bulmak için gezinmesi’, StnTrkm. *yayna-* ‘etrafa yayılmak, keyif çekmek, uzamak’, Trkm. Ağızları *a.* ‘çaresizce gezmek, sağa sola koşmak, bir şeyi arayarak gezinmek’, AA. *yayıl- / yayın-* ‘otlamak; yaymak’ DS 4210/4211.

Sonuç

Yunus Emre'nin Divanı bir bütün olarak dil açısından ele alındığında, bir yandan XIII. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesinin başlangıç döneminin, bir yandan Köktürkçeden bugüne uzanan sözvarlığı öğelerinin, bir yandan da Anadolu ağızlarının varlığını sürdüren kimi özelliklerinin ortaya çıktığı görülür (Aksan, 2005, s. 27). Bütün bu özelliklerinin yanı sıra Yunus Emre'nin söz varlığı, Oğuz grubu lehçelerinin ortak tarihî söz mirasının taşıyıcısıdır. Bu bildiride ele aldığımız Yunus Emre'nin söz varlığının Türkmen Türkçesindeki görünümleri fonetik ve morfolojik açılarından, Oğuzca ortak söz varlığında vuku bulan değişkeler dışında da, çok sayıda fonetik, morfolojik ve semantik ortaklığa sahiptir. XIII. yüzyılda yazılan bir eserin işlevsel olmayan dil özelliklerinin yaşayan bir Türk lehçesinde korunuyor olması dönem eserlerinin Orta Asya Türk lehçeleri ile bağlarının araştırılması çalışmaları açısından kayda değerdir.

Yunus Emre'nin söz varlığını Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi ortak söz varlığı dışında değerlendirdiğimizde Türkmen Türkçesinde yaşayan birçok kelime tespit edilmektedir. Bu kelimelerin anlamca değişime uğramaması Oğuz grubunun tarihî söz varlığının gelişiminin takibi açısından da değer taşımaktadır. Bazı kelimeler Türkiye Türkçesi yazı diline alınmakla beraber çeşitli Anadolu ağızlarında değişkeleri tespit edilebilmektedir. Ancak Anadolu ağızlarında da unutulmuş kelimeler mevcuttur. Bu nedenle standart Türkmen Türkçesinde bu kelimelerin varlığını sürdürmesi Oğuzca dil içi ilişkilerinin bağlantı noktalarının gözlemlenmesi açısından önemlidir.

Yunus Emre'nin divanında kullandığı söz varlığı bugün Oğuz grubunun iki farklı ucunda yer alan Türkiye ve Türkmen lehçelerinin fonetik, morfolojik ve semantik açıdan tarihî bağlarını ortaya koyması açısından zengin bir kaynaktır. Bu tür tarihî metinlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi Orta Asya Türklüğünün dil ilişkilerinin tarihî sürecinin ortaya konulmasına katkı sağlayacak aynı zamanda metinlerin okuma hatalarını ortadan kaldıracaktır.

Kısaltmalar

YD	Yunus Emre Divanı
a.	aynı
AA	Anadolu ağızları
StnTrkm.	standart Türkmen Türkçesi
DS	Derleme Sözlüğü
ETü.	Eski Türkçe
DLT	Dîvânu Lugâti't-Türk

Kaynakça / References

- Aksan, D. (2005). *Yunus Emre Şiirinin Gücü*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ercilasun A. B. ve Akkoyunlu. Z. (2014). *Dîvânu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1973). Yunus Emre ve Anadolu Türkçesinin Kuruluşundaki Yeri. *Türkoloji Dergisi*, 5 (1), 13-19.
- Özkan, M. (2011). Türkçenin Anadolu'da Yazı Dili Olarak Teşekkülünde Yunus Emre'nin Rolü. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 0 (41) , 25-68.
- Tatçı, M. (1990). *Yunus Emre Divanı II*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tekin, Ş. (1974). "1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde 'Olğa-bolğa' Sorunu", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, Sayı 1973- 1974, 59-157.
- Timurtaş, F. K. (1976). 'Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri', *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 18, Sayı 0, 331-368.